

САДРЖАЈ

ОГЛЕДИ, СКИЦЕ

Савремена српска прича	7
Један поглед на савремено српско песништво	22
Чолановићева књига свезнања, смеха и сете	30
Палавестра, после четрдесет година	38
Есејистика Светлане Велмар Јанковић	45

ДНЕВНИЦИ, ПРИПАДОМ

С песницама, опет	57
С песницама, из дана у дан	75
Паук	94
Агресија	99
Пролазност	105
Козлова	110
Песници	115
Наслеђе	123
Излог	131
Његош	134
Памук	136
Сутјеска	140
Животопис	145
Тевавац	150

Сумореске.....	157
Хини	162
Двестогодишњица	165
Симовић	171
Лалић.....	180
Бекства	184
О овој књизи	193
Именски регистар	195
О аутору	203

САВРЕМЕНА СРПСКА ПРИЧА

Чувени прекорно-ликујући узвик Младена Лесковца да *лажу аниџолоџије* могао би се, с јаким разлогом, допунити и тврдњом да варају и наше критичарско-хроничарске најаве и наслови тобожњих синтеза, свођења рачуна, заокруживања и рангирања текућег књижевног стварања у толиким његовим – истинским или измозганим – жанровско-поетичким рубрикама. Овим (само)оптужујућим признањем почињемо, дакле, забелешку чији је проблемски оквир упадљиво ужи од оног који наслов навешћује.

Да ли, ипак, овлашан и нужно субјективан извештај о само унеколико искристалисаним утисцима по читању двадесетак приповедних збирки из 2012. године оправдава онакву – претенциозно уопштавалачку – дрскост горњег наслова? Можда, донекле, и оправдава ако његови редови рефлектују бар нека од доминантних тематских и обликовних обележја тзв. мале епске форме или барем подстичу на њихово темељније сагледавање. Сагледавање које би – ко зна – можда открило да савремена српска прича и није, како се обично верује, много изгубила на својој традиционално високој цени у нашој књижевности.

1. *Црпјица, новела, њриповест, крајки роман?* Сваки од ових наративних облика суделује у формирању приповедног репертоара наших писаца. Не залазећи овај пут у замршена питања књижевнотеоријске типологије малих облика – где,

рецимо, појам новеле једном подразумева чеховљевску краткоћу а други пут допушта ширину и дужину својствену новелистици Томаса Мана – само ћемо указати на велику „запреминску” раздаљину између, рецимо, неких штива Славољуба Марковића (*Истиснуто из живота*, Књижевно друштво „Свети Сава”, Београд) и Татјане Венчеловски (*Исидорин шал*, Народна библиотека „Данило Киш”, Врбас), на једној страни, и Драгише Калезића (*Сћојала*, Орион арт, Београд) и Гордане Куић (*Са грује сћране ноћи*, Вулкан, Београд), на другој.

Ево прве у низу Марковићевих прича истиснутих из живота (*Сусрећ*), можда најкраће у години: „Муж конобарице се вратио из затвора. Викенд је. Седи у башти станичне кафане са љубавником своје жене. Њих двојица су школски другови. Сећају се детињства. Она их служи ишчекујући како ће се завршити овај сусрет.” Последња реченица чини засебан пасус: „Миришу липе”. Ово би, некад, могао бити сижејни заметак какве дуже повести Александра Тишме или Живојина Павловића, као и – ако реченице графички прерушимо у стихове – цела мала песма веристичке инспирације, какве поодавно и често читамо. Има, дакако, Марковић после четрдесетак прича не дужих од једне странице и петнаестак оних разуђенијих, као што, на плану фабуле и ликовва, уз преовлађујуће призоре из тзв. свакодневног, обичног нашег живота, уме повремено да зађе у сажете и умерено очуђене сторије историјских личности, од Фридриха Барбаросе из дванаестог до Алојза Шмауса из двадесетог века. Поменутој Венчеловској, пак, за једанаест поетских причаца – махом „из фикционалних простора које су створили други уметници” (Б. Р. Милановић) – довољна је свешчица од четрдесетак страница. Овим *ирћичарима* (како би их пре коју деценију назвали хрватски критичари) ваља прибројати интимистички настројену Миру Поповић (*Хармонија*, Академска књига, Нови Сад) и, поготово, тематски хетероген

а жанровски стриктно на кратку причу оријентисаног Бери-слава Благојевића (*Революционар*, Ренде, Београд).

На другом полу, рекосмо, стоје Драгиша Калезић и Гордана Куић. Његова уводна прича, по којој је књига добила име, на педесетак страница одгонета на први поглед загонетну а заправо парадигматичну судбину једног Београђанина „у данашњем вишеструко тешком времену – самоћи, опасном опадању духовности и елементарне честитости, емпатије и међуљудске солидарности” (М. Недић). На безмало двапут већем простору своје хронике *Кључ* – нимало краће од *Проклеће авлије* – Гордана Куић у поменутој замашној књизи с поднасловом „збирка прича” прати вишевековну исељеничку и страдалничку одисеју једне сефардске породице чији се последњи изданци, опет у андрићевском кључу, гасе у годинама Другог светског рата у Травнику и Сарајеву. Готово да је излишно напомињати како би било упутно увести, или вратити, у оптицај типолошко-морфолошку ознаку *йовесѝ* или *йриѝовесѝ*, уобичајену у руској и хрватској књижевној мисли, за поменуте и толике друге, непоменуте призоре „средње” приповедне форме, на пола пута између приповетке и романа. Утолико пре што овај облик, осим пуне квантитативне разлике, одваја од стандардне приповетке и понеки структурни и тематски моменат – у првом реду оријентација на ширу и разгранатију слику једне средине или заједнице, изван и изнад центрипеталне усредсређености мале форме на један догађај, једног јунака и „сижејни акценат на крају” (Б. Ејхенбаум).

На крају, можда није наодмет подсетити да новија српска проза не бежи ни од конвенција једног маркантног жанровско-типолошког обрасца означеног и негованог у европској и нашој књижевности као *чудачка новела* (*Sonderlingsnovelle*). Само у години коју разматрамо таквом инспиративно-тематском искушењу нагињу, блаже или изразитије, Калезић, Мирјана Павловић (*Трѝеза без ѝлавноѝ јела*, Архипелаг, Београд), Боривој Герзић (*Један живоѝ какав јесѝе*,

Ренде, Београд) и Ђорђе Писарев (*Велика очекивања*, Агора, Зрењанин).

Најдаље, пак, од наших представа о имагинативној, поетичкој и жанровској основи приповетке стоје текстови Владислава Бајца (*Гасџирономадске ѝриче*, Архипелаг, Београд). Тежиште његове насловне синтагме лежи на њеном првом члану, док би у другом могла да фигурира, не с мањим разлогом од садашње, ознака која би упућивала на превлађујуће дискурзиван, путописно-есејистички карактер ове књиге, писане, узгред речено, порцулански чистим и глатким стилем, налик Кишовом и Великићевом.

2. *Миметичко или фантасијичко начело?* И једно и друго, уколико их је уопште упутно (и могућно) строго раздвајати, посебно ако имамо на уму искуство највећих – Достојевског, рецимо, који зна да ништа није толико фантастично као стварност, или Сезана, који вели да сликати природу не значи копирати предмет, него реализовати своја осећања.

Фантастике, у ужем и чистијем смислу, налазимо овај пут мање него обично, нажалост и nelaгoду оних који у тој дисциплини егзалтирано откривају тренутке старијег или новијег наслеђа у којима наши писци најављују и престижу светске великане, па тако, по њима, једна Ранковићева прича и један роман Драгутина Илића стоје – да ли само хронолошки – испред творевина Замјатина, Хакслија и Орвела. У години о којој је овде реч тек рубни – и, као по правилу, не највреднији – призори приповедног света поменуте Мирјане Павловић, те Гордане Ћирјанић (*Кад сване, разлаз*, Енго-Giunti, Београд) и Александра Бјелогрлића (*Цицџадела*, Агора, Београд) припадају фантастици, док на њеним прилазима застају – опет неуједначене по естетској релевантности – неколике Калезићеве приче гогољевско-кафкијанске инспирације и оне Ранка Павловића (*Небесници*, Нова реч, Пожаревац) у којима моменат чудесног бива мотивисан и објашњив нечим реалним, попут сна, халуцинације, боле-

сти или тренутног повратка свести у неку давно проживљену ситуацију.

Међутим, и кад није фантастичка, модерна и постмодерна проза, знамо, зазире од тзв. стварности и њене „реалистичке” транспозиције. Још од првих експресионистичких манифеста стварност није *циљ* него *средство* не само песницима него и приповедачима и романсијерима, макар се стих и проза никад у истој мери и на исти начин не туђили од емпиријских, појавних видова друштвене, психичке и укупне реалности. Поједностављено речено, као да прозаисте мање привлачи могућност „бекства” из оног што зовемо стварношћу, или изазов њене „деформације”, неголи шанса да проникну у њену скривиту истину. *Прокљувиии*, како би рекла Гордана Ђирјанић, у чијој књизи приповедака неколико пута налазимо овај глагол, то би могао бити главни мотив и смер данашњег приповедања! Јер, макар им приче неретко биле и претрпане сваковрсним, па и дословним фактицитетом, наши приповедачи знају да је све друкчије него што изгледа. Управо тако – да „није све као што изгледа” – гласи лајтмотив приче *Прослава* у поменутој књизи Гордане Куић. „Истина је увек другачија”, као да се одазива Боривој Герзић исказом из *Бурјине куће*, можда најбоље међу двадесетак његових нових приповедака. Ако неком овакве јавке не значе више од оног, у Форстеровом смислу схваћеног, сигнала за неизбежан заплет и преокрет у развијању сижеа, ево и једне полуреченице са самог краја поменуте Калезићеве приповести, где је наговештен „још један од доказа како се стварност руга сваком назору о себи, чинећи га наивним и детињастим”.

3. *Која је и каква „стварност”?* С наводницима или без њих, стварност као тема (или бар градиво) напросто преплављује савремену српску причу. У њу надиру из свих праваца таласи и наноси свакојаким реалности (ако је плурал допустив) – ратне и мирнодопске, локалне и планетарне, савре-

мене и историјске, социјалне и психичке, сентиментално-еротске и, овај пут особито честе, болесничке и старачке, сагледаване у најразличитијим кључевима, од трагичког до хуморног.

Ако бисмо издвајали посебно упадљиве *знаке овој времена* у тематици нових приповедача, најпре бисмо застали над свежим траговима скорашњих ратова, првенствено оних с оне стране Дрине. Најизразитији је Анђелко Анушић, чијих петнаест приповедака (*Пре блеска, а после олује*, Прометеј, Нови Сад) дочарава ток и последице српских страдања средином деведесетих на простору злосрећне Републике Српске Крајине тематско-експресивном силином која искључује дистанцу, нијансу и вишезначност. Насупрот његовој језичкој бујности, по којој је овај писац на живописном трагу неких завичајно блиских прозаиста и песника, Бранка Летића и Ненада Грујичића пре других, стоји драстични минимализам Владимира Кеџмановића (*Зигови који се руше*, Завод за уџбенике, Београд), чија приповетка, с насловом који је и наслов књиге, с крајње редукованом, бихевиористичком оптиком крвавих разрачунавања у једном босанском насељу (чији су житељи, припадници трију вера, до рата живели мирним и истоветним животом), као да и „није испричана већ снимљена некаквом књижевном камером” (А. Татаренко). Из ове тематско-мотивске рубрике ваља издвојити бар још две приповетке – једну Ђорђа Писарева (*Сада лежим у дрвеном ковчеју најзад миран*), са сабласном сликом пустоши униште-ног села, и другу (*Двосџруки њоход*), најбољу у новој књизи Александра Бјелогрића. Аутор, који другде уме да одлута у неки далеки еон и други свет након што су „земљана мора испарила и црвени цин усисао родну планету” (*Леро и Нела*), овде своје јунаке и свеколик стварни савремени свет – у којем смо „сви ми скупа једно друштво које се некако провукло кроз мрежу погрома” – сучељава са адорновским питањем да ли ћутати или вриштати после Аушвица, Јасеновца и новијих распамећујућих страстишта и страдања. Наук, као у

свакој доброј причи, није једнозначан, макар у последњим реченицама *Двострукој похода* стајало како ваља „да прихватимо своју судбину” одбијајући прогрес као идеал и хуманизам као догму а приклањајући се „перспективи оријентисаној на учење из онога што људи чине”.

Други, мирнодопски домен стварности налази у нашој савременој причи голем социографски и психолошко-антрополошки распон своје транспозиције. Независно од тога *ко леда* и *ко љовори*, у наратолошком значењу тих одредница, у фиктивном простору савремене приповетке прогледали су и проговорили наш полусвет и тзв. елитни свет, друштвено дно и друштвени врх, упадљиво необичне и крајње неупадљиве личности, скитнице, проститутке, полицајци, новинари и тајкуни, бучни и тихи чудаци, осамљеници и болесници. Оргије и алкохол, „узрок и решење свих проблема”, као мотивско-амбијентална окосница Герзићеве приче *Дуја ноћ средњеј века*, призивају у сећање време тзв. стварносне прозе и, посебно, исповедно-ругалачки тон приповетке *Bed trip* Видосава Стевановића. Спрегу „задрглих превејанаца” из власти и бизниса у *Сумраку на Тасосу* А. Бјелогрића назиремо, пак, пре као јаву и страву наше свакодневице неголи некакво литерарно или филмско сећање. Жамор и врвеж медија и медијског света Београда, „нашег великог, бучног, на хиљаде улица распуклог града”, као да чујемо и видимо у поменутој књизи Мире Поповић и причама-колумнама Срђана Ђурића (*Хеликоптер мој халеџа*, Чигоја, Београд). Тема старости, или, еуфемистички речено, трећег доба, често нас пресеће у приповеткама Д. Калезића, Б. Герзића, М. Павловић и Јелене Росић (*Дан када је Миз Лили постојала оно што је одувек била и друји преображају са оне стране границе*, Архипелаг, Београд). Најопорију и најпродорнију реч о нама као да је, ипак, рекла Гордана Ђирјанић у приповеткама са друштвено-критичком, етичком и психолошки разоткривалачком темом и поентом – махом из београдског миљеа, махом о синдрому емотивне окорелости, те о лажној моралној над-

моћи успешних и прилагођених. Бритки, луцидни и неретко парадоксални увиди у скривитију сферу наших стања и побуда, у оно што је наше наличје или истинско наше биће, било да је реч о „срамној равнодушности” за туђу патњу или пак о неком од добро маскираних видова лицемерја, уздижу неколике од ових прича (*Генерална њроба*, *Животињско царство*, *Фама* и *Мајнејна резонанца*) у сам врх наше савремене приповедачке прозе.

Посебан вид тематске експанзије представља доскора неслућено размицање цивилизацијско-географских оквира у српској приповеци представљеног света. Док је пре само стотинак година наша критика ликовала пред призорима откривалачког укључивања у видно поље српске књижевности дотле нам слабо знаних „наших људи и наших крајева” (југа Србије, Далмације, Босанске Крајине), данас јој се, изгледа, чини саморазумљивим тематско номадство нових приповедача. Шпанија Гордане Ђирјанић, Куба Боривоја Герзића, Грчка Александра Бјелогрлића и Владимира Кеџмановића, Америка Јелене Росић, Пољска, Русија, Грузија, Сирија, Филипини, Енглеска и, опет, Америка Берислава Благојевића, а посебно и поготово календар и мапа имаголошког, новелистичко-путописног странствовања Владислава Бајца у Италији, Словачкој, Кини, Исланду, Француској, Немачкој, Шведској и Египту (арапском и коптском) – не могу а да не задиве живописношћу и ширином географског и културног простора освојеног за српску причу. Свеједно да ли то освајање било превасходно литерарни или, можда, надлитерарни феномен и исход недомисливо измењене и убрзане стварности савременог света глобализације и муњевитих комуникација, као и, нажалост, принудних сеоба и миграција, ако је већ овај век још увек епоха расељених лица, како се често именује минуло столеће. Ко зна којим ће још адресама ускоро бити обогаћен наш непотпуни или чак само насумични попис места на којима пребивају јунаци и сижеи српске приче!

4. *Александријски синдром, данас и увек?* Да, и то у најближем суседству – а понекад и у самом ткиву – приче из голе, пресне и бруталне стварности о *живој*у какав *јесће!* У томе је, изгледа, и највећи парадокс савремене прозе.

Књига се књигом храни колико и догађајима и доживљајима из наше наизглед непоновљиве животне стварности. Прича је изданак и чинилац културе, па отуд и место културног памћења. Језик се сећа и алудира и кад онај ко говори или пише то не зна или управо то неће. Писац, осим ако је без дара и памети, неминовно има за своје унутарње саговорнике друге писце, мислиоце, уметнике, митска и историјска времена, теме и загонетке с којима су се рвали многи пре њега. Ако је Емилу Фагеу ближи Цицерон неголи инжењер с његовог спрата, што није само илустрација расцепа савремене културе на техничку и хуманистичку, онда је и српском приповедачу колико и непосредно окружје његове физичке, психичке и социјалне егзистенције присан и свет других писаца, њихових судбина и творевина.

На ово вероватно излишно и несумњиво упрошћено преслишавање о данас неизбежној, свеprisутној и сваковрсној интертекстуалности наводи, дакле, поред опште духовне и поетичке ситуације савремене прозе, и њен, статистички речено, *случајан узорак* којим се сад бавимо. Од оног мајушног криптоцитата Гордане Ђирјанић – свет је пун гада (у причи *Госпођица Кинџу*) – па до целих целцатих књига у којима свака приповетка има за свој епиграф по једну-две реченице или замашан сегмент из туђег текста, какав је случај са збиркама Гордане Куић и Ђорђа Писарева, на читаочевом путу се нађе и понека *књија о књијама*, чији су јунаци писци других књига или актери у животима и делима тих писаца. Такав је већ поменути *Исидорин шал* Татјане Венчеловски, чији су јунаци и јунакиње, између осталих, Клитемнестра, Леди Магбет, Вирџинија Вулф, Марина Цветајева и Тес Галагер (која негује и у смрт испраћа Рејмонда Карвера). Таква је и књига прича до сада непоменутог Милисава Миленковића